УДК 342.72

Р. П. Луцький, кандидат юридичних наук, доцент

кафедра теорії держави і права
Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА З ТОЧКИ ЗОРУ ПРОВІДНИХ ВЧЕНИХ-ПРАВОЗНАВЦІВ

Актуальною проблемою в галузі юриспруденції є визначення теоретико-правових засад функціонування поняття позитивного права на сучасному етапі державотворення. Це питання потребує подальшого розвитку і вдосконалення. Зазначена проблема відіграє значну роль і викликає великий інтерес в сучасному суспільстві

Ключові слова: вчені-правознавці, закон, позитивне право, природне право, суспільство

У правовій літературі сьогодення справедливо підкреслюється, що для юридичних досліджень, орієнтованих на сучасні вимоги науки та наукового пізнання, методологічна переконливість є фундаментальною умовою наукової коректності та теоретичної обґрунтованості їх результатів [9, 13].

Однією з найбільш значимих для методологічно обґрунтованого дослідження сучасних проблем праворозуміння є проблематика вибору категоріальних засобів або понятійно-категоріального апарату юриспруденції, який найбільш повно та достовірно відображав би сутність такого визначального юридичного явища як позитивне право, а також дозволяв би окреслити наукові підходи щодо його аналізу та вивчення. Саме ці положення виражають актуальність піднятої проблематики.

Методологічною основою дослідження стали праці С. Алексєєва, О. Бандури, Н. Бердяєва, О. Копиленка, М. Костицького, М. Козюбри, Д. Керимова, В. Лазарева, В. Матузова, В. Нерсесянца, А. Полякова, Н. Оніщенко, Н. Тарасова, а також провідного світила вітчизняної юриспруденції періоду незалежності — академіка НАН України Ю. Шемшученка.

Метою написання статті є визначення особливостей сприйняття позитивного права, як взірця свободи, рівності, зосередження справедливості, а також гаранта права на самореалізацію та захист людини від свавілля держави. Саме тому останнє повинно бути достатньо зрозумілим і сприйматися не тільки пересічними громадянами, але й виправдовуватися та обґрунтовуватися вченими юриспруденції, які на конкретному етапі формування та розвитку держави і права відіграють роль трибуна істиності та доброчесності.

У юридичній літературі небезпідставно підкреслюється, що право як явище соціальної дійсності пов'язується із закономірностями людського буття у його цілісності, де воно має визначене місце, оскільки є частиною цілого, від якого не може відрізнятися по суті. Постаючи соціальним феноменом, право несе в собі універсальні позачасові начала, які актуалізуються в певних історичних умовах місця і часу. Саме на конкретизацію особливостей сучасного етапу державо- і правотворення спрямована вся науково-теоретична діяльність видатних умів юриспруденції, твердження яких будуть висвітлені в нашому дослідженні нижче.

Вагомий внесок у дослідження цієї категорії зробили вчені сучасної доби, насамперед В. Лазарєв, який визначив позитивне право як сукупність виданих у пев-

© Луцький Р. П., 2013

ному суспільстві та забезпечених офіційним захистом норм рівності і справедливості [4, 151].

Фундатор української юридичної науки Ю. Шемшученко визначає позитивне право як систему встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується як переконанням, так і силою державного примусу [10, 761], або ж право — це «система соціальних загальнообов'язкових норм, встановлених чи санкціонованих державою». При цьому вчений підкреслює, що це є центральною формулою, у якій відображається квінтесенція поняття «право»; цю формулу можна доповнювати і модифікувати, але без неї не обійтися без шкоди для розкриття змісту, структури і механізму дії права [11, 95].

С. Алексєєв вважає право гарантованим носієм свободи людини, способом її переключення у творчу, створювальну активність [2, 270].

У сучасній юридичній літературі цілком справедливо акцентується увага на тому, що право як загальносоціальний феномен не може бути зрозумілим лише на основі наукової парадигми або наукового знання з його орієнтацією на такі критерії, як об'єктивність, достовірність, верифікованість, можливість практичного відтворення результатів тощо. Це пов'язано, зокрема, з тим, що ставлення людей до права, його осмислення й оцінка визначаються не тільки і навіть не стільки науковими міркуваннями, скільки ціннісними установками та уявленнями. Ще з часів античності відомо, що право є не лише наукою, але й мистецтвом, тобто воно ґрунтується не тільки на знанні, а й на певних культурних, правових цінностях — справедливості, свободі, рівності тощо. Цінності ж — це передусім сфера світогляду, який є способом не вивчення та пояснення феномену буття, зокрема, права, а його духовного освоєння, інтерпретації. На відміну від наукового знання, яке не повинно залежати від ідеалів і поглядів пізнаючого суб'єкта, світоглядне світосприйняття є своєрідною морально-духовною, культурною призмою, через яку пропускається і переживається оточуючий світ, а тому претендувати на достовірність, верифікованість тощо, тобто відповідати критеріям науковості [3, 13–14].

Сучасні дослідження тих чи інших аспектів праворозуміння повинні виходити з того, що право — це поліфонічне та багатоманітне явище, яке пронизує всі важливі сфери життєдіяльності суспільства і лише одна з його частин перебуває під активним контролем держави. Однак, саме ця частина є найбільш важливою для забезпечення нормального функціонування та розвитку суспільства [8, 270].

Цікавою з цього приводу є також думка Р. Алексі, який знаходить аргументи на підтримку того, що право здатне висувати вимогу правильності, яка є необхідною не тільки щодо поведінки людей, а й стосовно законодавчих актів і судових рішень. Зміст цієї вимоги становить справедливість, яка є раціональною. Проте цю раціональність вчений обґрунтовує за допомогою теорії дискурсу, згідно з якою нормативне судження буде правильним лише тоді, коли воно є результатом раціонального практичного дискурсу. Він акцентує увагу на тому, що «виникає необхідність доповнення ідеального виміру права реальним», тобто позитивним правом, «в якому юридично врегульовані процеси гарантують досягнення рішень і передбачають їх практичне здійснення». Ця необхідність ґрунтується на моральних вимогах «уникати витрат анархії та громадянської війни і досягати переваг соціальної координації та співпраці». Узгодження ідеального та реального вимірів права відбувається за допомогою поєднання принципів справедливості та принципу юридичної визначеності. Перший є матеріальним принципом, а другий — формальним. Як принципи взагалі вони можуть конкурувати один з одним, проте дуальна природа права вимагає, щоб вони застосовувалися у правильній пропорції один з одним. Отже, дуальність ідеального і реального права є істотною особливістю права, а тому юридичний позитивізм, який заперечує цю особливість, є неадекватною теорією природного права [1, 265, 270, 274].

Узагальнюючи різні підходи щодо розуміння позитивного права, які існують у сучасній юридичній науці, слід зазначити, що позитивне право, розмежовуючи приватні чи специфічні інтереси, концентрує в собі загальну волю чи загальний інтерес. Сутність позитивного права в такий спосіб — це зумовлена матеріальними і соціально-культурними умовами життєдіяльності людей, характером взаємовідносин класів, соціальних груп населення, окремих індивідів загальна воля як результат узгодження, взаємне поєднання приватних чи специфічних інтересів, що виражена в законі або іншим способом визначена державою і яка виступає загальним масштабом, регулятором поведінки і діяльності людей [7, 51].

Визнання сутністю позитивного права загальної узгодженої волі чи загального інтересу виділяє його серед інших нормативних регуляторів, надає йому якості загального соціального регулятора, інструмента досягнення злагоди і соціального миру в суспільстві, виключає розгляд права як знаряддя насильства, засобу утиску індивідуальної волі, слугує методологічним орієнтиром для законодавця, який повинен обов'язковою основою цього процесу визначити справедливість, як універсальну світоглядну категорію, що конкретизується в рамках філософії права, виступає каталізатором творення новітньої держави і права в Україні. Правова справедливість є реальною і належною мірою суспільних відносин, яка реалізовується в юридичній процесуальній формі. Справедливість є проявом розумності суспільного життя, наскрізною соціальною чеснотою, важливим критерієм оцінки суспільства, держави та її інституцій.

У зв'язку із цим розуміння права не як здійснення ідеї справедливості, а виключно як засобу забезпечення правопорядку за допомогою формально визначених норм, санкціонованих та забезпечених державою, не відповідає сучасному етапу розвитку людства на основі демократичних та ліберальних цінностей. Справедливість, свобода, рівність, гуманізм — це категорії, яким право має відповідати, оскільки вони є його сутнісними властивостями. Академік НАН України Ю. С. Шемшученко з цього приводу зазначає, що рівень впливу позитивного права на характер суспільного розвитку залежить від ступеня уособлення у праві ідей справедливості й свободи людини, її природних прав, узгодженості права із соціальним прогресом [10, 761].

Варто також зауважити, що для належного осягнення сутності позитивного права не достатньо знати та враховувати зміст законодавства різних держав, а також основні, визначальні теоретико-правові засади його формування, про які йшлося вище. Сутність позитивного права осягається також у його тісному взаємозв'язку з місцем людини серед інших людей та їх об'єднань, з особливостями всього комплексу суспільних відносин. Це пов'язано з тим, що позитивне право існує лише у соціально неоднорідному суспільстві з антагоністичними груповими та приватними інтересами його членів, які потрібно впорядкувати та певним чином узгодити. Такий порядок може бути створений та забезпечений лише за допомогою нормативно-правового регулювання суспільних відносин, що засновується не тільки на усвідомленні членами певного суспільства фундаментальних правових цінностей, які його формують, але також на державному примусі, за допомогою якого захищаються порушені права та свободи особи. У зв'язку із цим норми позитивного права зосереджують в собі глибокий соціальний зміст, який виражається насамперед у визначенні правової структури суспільства, в регулюванні та охороні різноманітних суспільних відносин.

У сучасній юридичній літературі зазначається, що норми позитивного права мають вольовий характер. Це пов'язано з тим, що позитивне право адресовано свобідній волі учасників суспільних відносин; воно має визначений сенс лише тоді, коли у адресата норми є вибір варіантів поведінки. Отже, правові приписи адресовані не тільки інтелекту, але також і волі, оскільки для реалізації права недостатньо лише знати, як потрібно вчинити в тій чи іншій юридичній ситуації. В якості ви-

разу належного позитивне право покликане впливати на вольову поведінку учасників суспільних відносин за допомогою відповідних стимулів та обмежень. Саме тому право має бути виражено не як опис сьогодення, а як припис, звернений в майбутнє [5, 25–26].

Крім цього, необхідно враховувати, що норми позитивного права виражають державну волю, яка втілюється у відповідних джерелах (формах) права і, насамперед, в законах. Це означає, що державна воля таким чином набуває загальнообов'язкового характеру, що охороняє та гарантує дотримання законодавства за допомогою різних засобів, в тому числі шляхом застосування примусу. З цього, в свою чергу, випливає регулятивна сутність позитивного права, оскільки державна воля виступає, втілюється та виражається в праві як результат регулятивного цілеспрямованого процесу. З метою регулювання у відповідному напрямку суспільних відносин та встановлення певної поведінки їх суб'єктів державна воля закріплюється в законодавстві, що регулює ці відносини [6, 83].

Отже, наведені вище підходи до розуміння позитивного права та права загалом не вичерпують усього різноманіття концепцій, що демонструють різні виміри та складові частини проблеми співвідношення позитивного права з свободою, справедливістю, рівністю та гуманізмом як визначальних телеологічних принципів його формування. Вони мають на меті привернути увагу чинної влади до процесу усвідомлення того, що тільки справедливий та гуманний закон є благом для суспільства і лише він приносить бажаний результат законодавцю.

Література

1. Alexy R. The Dual Nature of Law / R. Alexy // IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law» (September 15–20, 2009, Beijing, China). Papers. Plenary Session. — Beijing, 2009. — P. 257–274; Див. також: Максимов С. Дуальність права / С. Максимов // Право України. — 2010. — № 4. — С. 36–42.

2. Алексеев С. С. Линия права / С. С. Алексеев. — М.: Статут, 2006. — 461 с.

3. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. — 2010. — № 4. — С. 10–21.

4. Лазарев В. В. Теория государства и права / В. В. Лазарев, С. В. Липень: Учебник для вузов. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Спарк, 2004. — 527 с.

5. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права / О. Э. Лейст ; Под ред. д.ю.н., проф. В. А. Томсинова. — М.: Зерцало, 2008. — 452 с.

6. Ойгензихт В. А. Воля и волеизъявление (Очерки теории, философии и психологии права) / В. А. Ойгензихт. — Душанбе.: Дониш, 1983. — 256 с.

7. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи: монографія / Н. М. Оніщенко; Відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. — К.: Видавництво «Юридична думка», 2008. — 320 с.

8. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций / А. В. Поляков. — СПб.: Издательский дом Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2004. — 864 с.

9. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки: научное издание / Н. Н. Тарасов. — Екатеринбург: Изд-во гуманитарного университета Уральской государственной юридической академии, 2001. — 264 с.

10. Шемшученко Ю. С. Право / Ю. С. Шемшученко // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. — К.: Юрид. думка, 2007. — С. 761.

11. Шемшученко Ю. С. Що є право? / Ю. С. Шемшученко // На перехресті століть. Вибрані праці. — К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. — С. 82–95.

Р. П. Луцкий, кандидат юридических наук, доцент

кафедра теории государства и права
Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого
76018, г. Ивано-Франковск, ул. Е. Коновальца, 35

СОВРЕМЕНЫЕ ПОДХОДЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ПОНИМАНИЯ СУЩНОСТИ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ВЕДУЩИХ УЧЕНЫХ-ПРАВОВЕДОВ

РЕЗЮМЕ

Актуальной проблемой в отрасли юриспруденции является определение теоретико-правовых принципов функционирования понятия позитивного права на современном этапе создания государства. Этот вопрос нуждается в последующем развитии и совершенствовании. Данная проблема играет значительную роль и вызывает большой интерес в современном обществе

Ключевые слова: ученые-правоведы, закон, позитивное право, природное право, общество